

TÉNYKÉP / REPORT

Migrációs potenciál és a potenciális tanulási migráció Hazai hallgatók külföldi tanulási szándékai

General migration potential and educational migration Hungarian students' intentions to study abroad

IFJ. HONVÁRI JÁNOS

KULCSSZAVAK: migráció, mobilitás, felsőoktatás, Európai Unió

ABSZTRAKT: A nemzetközi migráció a személyek szabad áramlását alapelveként kezelő Európai Unióban fontos társadalmi és gazdasági folyamat. Kutatókat, politikusokat, munkáltatókat, munkavállalókat és természetesen magukat a tanulókat egyaránt foglalkoztatja a kérdés: mekkora munkaerő-áramlásra lehet számítani a jövőben, és melyek lehetnek a migráció legfontosabb hatásai? Cikkemben a kérdés második felével (elsősorban terjedelmi okok miatt) nem kívánok foglalkozni, a kérdés nagyságrendet illető részére, annak is a tanulmányi célú mozgást vizsgáló részére fókuszállok.

KEYWORDS: migration, mobility, higher education, European Union

ABSTRACT: International migration is a basic principle of the European Union. It is a significant social and economic process. Based on a recent detailed survey (324 completed questionnaires by students of seven higher education institutions in Hungary), it is now possible to analyse the migratory intentions of Hungarian students. The first part of the study attempts to estimate the Hungarian and European migration potential in various ways. Methods and results of former publications on international migration are discussed. Using the survey the paper then seeks to estimate the migration potential of graduating students and establish the most important determining factors. More than 73% of the respondents have considered the possibility of studying abroad. The top three destinations are the United Kingdom, Germany, and Austria. The main reasons for choosing a destination are language skills and country image. These factors seem to be more important for Hungarian students than study or scholarship opportunities. The results of the questionnaire markedly diverge from the Tempus database. It needs to be stressed that the answers by the students should only be taken as evidence of intentions and

not of real actions. This survey could serve as a good basis for further comparative analyses in the field of educational migration.

2006-ban migrációs kutatásaim kiegészítéseként elkezdtem felmérni a hazai felsőoktatási hallgatók (nemzetközi) vándorlási szándékait. A közel 500 kérdőív „legyártása”, a kérdőívek (a felsőoktatási szektor néhány arányszámát figyelembe vevő) szétosztása, valamint az értékelés nem ment gyorsan, éveket vett igénybe. A munka eredményeként rendelkezésemre áll egy 5 képzési ágra (mérnök, közgazdász, jogász, orvos, bölcsész) az ország 7 nagy felsőoktatási intézményére (BME¹, SZE², BGF³, NYF⁴, PTE⁵, ME⁶, SE⁷), azoknak valamennyi évfolyamára kiterjedő részletes (37 kérdést tartalmazó) felmérés.⁸ A kérdőívben rákérdeztem a tanulási, a munkavállalási és a letelepedési célú migrációs szándékokra. Az eredményeknek különleges aktualitást ad az új, 2012-es felsőoktatási törvény. Érdeemesnek tartom felmérésemet abból az aspektusból megvizsgálni, hogy mekkora a felsőoktatási hallgatók körében a tanulási célú migrációs potenciál, és melyek a legfőbb befolyásoló tényezők. A felmérés reményeim szerint jó alapul szolgálhat a tanulási célú migrációval kapcsolatos további megkérdések összehasonlító elemzéséhez.⁹ Cikkem első felében röviden ismertetem a migrációs potenciál hazai és európai becsléseire közölt kísérleteket, a második részben pedig saját felmérésem főbb eredményeit veszem sorra.

Migrációt becsülő modellek Európában

Ebben az alfejezetben rövid áttekintést adok az európai migrációbecsléssel foglalkozó kutatásokról. Ezek nem kifejezetten a tanulási célú migrációval foglalkoztak, vizsgálódásuk fő területe a munkaerő-áramlás volt. A tanulási célú migráció annyiban különbözik a munkaerő-áramlástól, hogy általában:

- Rövidebb időtartamra szól, míg a munkaerő-áramlás gyakran évekre, számos esetben akár egy egész életre szóló döntés. Természetesen a külföldi tanulásnak is lehet eredménye, hogy a tanulmányok befejeztével is külföldön marad a migráns.
- Nem feltétlenül keletkeznek munkaerő-piaci hatások. A külföldön tanulók célja általában a tudás megszerzése, és nem feltétlenül annak felhasználása. A tanulmányok mellett természetesen lehet (sokszor a megélhetés végett szükséges is) munkát vállalni, azonban ebben az esetben ez csak másodlagos cél.
- Általában a képzett, nyelveket jól beszélő, egyedülálló fiatalok az alanyai.

Layard (szerk.) (1992), valamint Baldwin (1994) voltak az úttörői a modern kori kelet-nyugat-európai migrációs becsléseknek. Ők annak idején kifejezetten magas, a kelet-európai lakosság 10%-át elérő migrációs potenciált vizionáltak. A '90-es évtized további éveiben és különösen a 2000-es évek elején valóságos „tu-

dományos versenyfutás” zajlott az EU-bővítés utáni kelet-nyugati migráció legpontosabb előrejelzéséért. Ezek a becslőeljárások több módszert alkalmaztak.

A kérdőíves (megkérdezéses) felmérés

Ez talán a legegyszerűbben megérthető módszer, bár a kérdőívek tervezése, szervezése, értékelése és finanszírozása miatt maga a kivitelezés meglehetősen összetett feladat. A migrációval kapcsolatos felmérések jellemzően több országban és nagy mintát bevonva zajlottak. Általános módszer szerint a megkérdezések eredményét kivetítették az egész lakosságra, illetve a vizsgált térség egészére. A megkérdezéses modellek alkalmazását nehezíti, hogy a megkérdezettek válaszaik csak egyszerű szándéknyilatkozatok, amelyek semmilyen kötelezettséget nem vonnak maguk után, és a költségük is nulla. Természetesen ezzel a ténnyel a felmérést elvégzők is tisztában voltak (vannak), ha azonban bármilyen korrekciós tényezőt alkalmaznak, akkor az már a felmérés adatainak önkényes torzítása, amely vagy javítja a magyarázóerőt, vagy nem. Van egy sokat idézett tanulmány, amely kérdőíves felmérés eredményeit ismerteti (Fassmann, Hintermann 1997). További lehetőség a migrációs potenciál kérdőíves felmérésére, hogy nem a lakosságot kérdezik meg, hanem szakértők¹⁰ véleményét firtatják a lehetséges elvándorlás nagyságáról. Bauer és Zimmermann (1999) 446 kelet-közép-európai tudóst és köztisztviselőt kérdezett meg a migrációval kapcsolatos véleményéről. A magyar háztartási panel migrációs potenciálra vonatkozó eredményei alapján hasonló elemzést végzett Sik és Simonovits (2002). Szerintük a magyarok migrációs hajlandósága korlátozott, a teljes migrációs potenciál alig éri el a 6 százalékot.¹¹

A statisztikai és ökonometriai modellek

A publikált migrációs becslések jelentős része valamilyen statisztikai és ökonometriai alapokon nyugvó modellt alkalmaz. A migrációs potenciál mint függő eredményváltozó jelenik meg a modellben, amelyet egy vagy több, egymástól (többé-kevésbé) független húzó- és taszítótenyezővel próbálnak megmagyarázni, megbecsülni. Ilyen migrációt magyarázó tényező lehet például a jövedelmkülönbség, a foglalkoztatási lehetőségekben mutatkozó különbség, a migrációs hálózati kapcsolatok léte vagy nem léte, illetve egyéb országspecifikus tényező. Fontos, hogy a magyarázóváltozók számszerűsíthetők és mérhetőek legyenek, az eredményváltozó alakulását (migrációs potenciál, éves várt vándorlások) nagy részben magyarázzák, illetve egymástól függetlenül alakuljanak. Elengedhetetlen továbbá, hogy kellő mennyiségű adat álljon rendelkezésre a paraméter-

becslés elvégzésére. A migrációs potenciál meghatározására a fenti modellek a következő (általánosított) eljárást alkalmazzák:

- Megvizsgálják korábbi migrációs folyamatok múltbéli adatait (pl. dél-északi migráció Európában, a mediterrán bővítés migrációs folyamatai, az amerikai migrációs tapasztalatok).
- Ezekből az adatokból megbecsülnek egy migrációs regressziós egyenletet, amely a migrációs potenciál és a kiválasztott magyarázóváltozók közötti összefüggést írja le.
- Tesztelik a modell erősségét (R^2 , F-próba, t-próbák stb.).
- A kapott egyenletet felhasználva immár jelenbeli vagy feltételezett jövőbeli magyarázóváltozókra vonatkozó adatokkal előre vetítik a tényleges vándorlási folyamatokat.

A statisztikai és ökonometriai modellek nagy előnye, hogy a változók száma bővíthető, szűkíthető, bizonyos változók lecserélhetők az éppen aktuális kutatói céloknak és feltételezéseknek megfelelően. Előny továbbá, hogy lehetőség van országspecifikus dummy változók beillesztésére. Ezekben a modellekben lehetőség van az időtényező figyelembevételére is.¹² Az ökonometriai modellek alkalmazása azonban nem csak előnyökkel jár. Lucas (1976) megállapítása mindenképpen figyelemre méltó. Szerinte az ökonometriai modellek a gazdasági szereplők optimális döntési szabályait foglalják össze, ezek a döntési szabályok azonban különböző időszakokban eltérőek lehetnek, így a múltbéli adatokból becsült ökonometriai modellek nem alkalmazhatók jövőbeli döntési folyamatok elemzésére, mert pont ezeket a változásokat nem tartalmazzák. A Lucas-problémát csak akkor lehetne ezeknél a modelleknél elkerülni, ha olyan magyarázóváltozókat választanánk a modellbe, amelyek egy bizonyos (kellő megfigyelhető adatot szolgáltató) időintervallumban nem befolyásolhatók. Ilyen változó lenne a migráció kapcsán például néhány országspecifikus, ám az idő függvényében nem módosuló változó (pl. klíma, távolság, nyelvtudás), illetve néhány időspecifikus (ám az egyes országoktól független) változó (pl. világgazdasági konjunktúra és dekonjunktúra). A fentiek figyelembevételével készített migrációs modellt például Fertig és Schmidt (2000). Módszerük komoly hátránya, hogy bár mérhető és becsülhető a migrációs hajlandóság, az országspecifikus gazdasági változók kizárása miatt gyakorlatilag nincs közgazdasági relevanciája ennek a magyarázatnak. A migrációs becselőeljárások többsége ökonometriai egyenletekkel dolgozik, a kelet-európai migráció becsült nagysága viszont igen széles spektrumú, a néhány tízezres éves összesített értéktől az éves 680 000-es nagyságrendig terjed.¹³

A következőkben részletesebben is bemutatom az általam elért migrációs becselőeljárásokat, kitérve ezek előnyeire, hátrányaira, sajátosságaira és eredményeire.

Mint korábban is utaltam rá, a kelet-nyugat-európai migrációs becslések első kísérletét Layard (szerk.) (1992) adta. A módszer egyszerű volt, a dél-északi vándorlás eredményeit (a déli lakosság 3%-a vándorolt északra 1950 és 1970 között) vetítették a kelet-nyugati várható migrációs folyamatokra. Becslésük eredményeként nyugat-európai szinten évente 130 000 fő érkezése várható 4 kelet-európai

országból (Horvátország, Magyarország, Lengyelország és Szerbia).¹⁴ A prognózisok utólagos ellenőrzése nem egyszerű, ugyanis nem létezik egységes módszertan szerint elvégzett felmérés az EU-n belüli migrációs folyamatokra.

Layard és szerzőtársai módszerével megegyező módon vizsgálta Lundborg (1997) a skandináv migrációs folyamatokat, de kutatása eredményét az Európai Unió szintjére is kivetítette. Vizsgálata a 3 balti államra (Észtország, Lettország, Litvánia) és Lengyelországra terjedt ki. Becslése eredményeként megállapította, hogy a vizsgált 4 országból 628 000 migráns munkavállaló várható 15 év alatt EU-szinten, ami 1 885 000-re nő, ha a hozzátartozókat is beszámítják. Az utóbbi módszerrel kapott eredmény szerint a vizsgált 4 országból éves szinten átlagosan 126 000, zömében lengyel bevándorló érkezik. Svédország¹⁵ éves szinten 20–30 ezer munkavállalóra számíthatott. Ha a becslést összevetjük a ma ismert valós adatokkal, megállapítható, hogy a tényleges migráció meghaladta a becsült adatokat.¹⁶

Brücker és Franzmeyer (1997) gravitációs modelljükben Barro és Sala-i-Martin (1995) vizsgálatainak eredményeit használták fel. Eszerint az országon belüli migráció esetén a jövedelem 10%-os különbsége 0,1–0,3%-kal emeli a nettó migrációt.¹⁷ Országok közötti migráció esetén¹⁸ a jövedelem 10%-os különbsége 0,05–0,15%-kal emelte a migrációt a vizsgált időszakok különböző évtizedeiben.

Brücker és Franzmeyer tanulmányában úgy érvelt, hogy a kelet-nyugati migráció intézményi feltételei (EU-polgárok szabad munkavállalása) miatt inkább az országon belüli (amerikai) adatokat kellene felhasználni, míg a nyelvi, kulturális és egyéb akadályok miatt inkább az országok közötti (európai) adatokat kellene használni. Végül azt a megoldást választották, hogy egy intervallumot becsülnek, ahol a becsült migráció alsó határának a 0,08%-ot (az európai adatok középértékét), míg felső határának a 0,165%-ot választották. Mindezek alapján az általuk becsült éves nettó migráció 340 000 és 680 000 fő között mozog 5 kelet-európai országból,¹⁹ és 590 000, illetve 1 180 000 fő közötti értéket vesz fel, ha valamennyi csatlakozásra váró országot vizsgáljuk.²⁰

Teljesen hasonló módszertannal becsült Walterskirchen és Dietz (1998). Ők elsősorban az Ausztriát érintő várható migrációs folyamatokat vizsgálták, de a teljes európai migrációs potenciálra is adtak becslést. Módszertanuk annyiban különbözött a Franzmeyer és Brücker által alkalmazottól, hogy ők Barro és Sala-i-Martin vizsgálatából csak az európai országok közötti migrációs folyamatok adatait használták fel, így alsó határnak a 0,05%-os, felső határnak a 0,15%-os éves migrációt tekintették, minden 10%-os jövedelemkülönbség esetén. Modelljük során az alsó határértékkel számoltak, mert úgy vélték, hogy a kelet-európai migrációs hajlandósága nem éri el a korábbi európai bevándorlókét. Vizsgálatuk 5 kelet-európai országra terjedt ki,²¹ és két scenáriót is felvázoltak. Az egyik szerint 2005-ben azonnal megvalósul a szabad munkaerő-áramlás, míg a másik változat 10 éves átmeneti korlátozással számol.²² Az első változat szerint az 5 kelet-európai országból várható migránsok száma évente 42 000 fő (Ausztriába), amely 31 600 főre csökken, ha a második esettel számolunk. Walterskirchen és Dietz munkájának további érdekessége, hogy az ingázást is figyelembe vették

becslőeljárásuk során. A határ menti régiók lakosságára nagyobb elvándorlási hajlandóságot prognosztizáltak, oly módon, hogy az 1300 kilométeres osztrák-kelet-európai határ közelében élő 5,2 milliós lakosságra még egyszer 0,05%-os migrációs potenciált számoltak. Egyedül Pozsony kivétel, ahol 0,1%-ot alkalmaztak Pozsony és Bécs földrajzi közelségére hivatkozva. Érdekes elemzést ígér, ha a fent ismertetett modelleket összevetjük a valós adatokkal. Walterskirchen és Dietz becslőmodelljének eredményeit egy másik tanulmányban (Honvári 2008) összevettem a valós adatokkal, és arra jutottam, hogy ha a modellt az Egyesült Királyság migrációs folyamataira vetítjük, akkor a kelet-közép-európai országok esetében hol felül- (pl. Csehország, Szlovénia, Magyarország), hol alulbecsüljük (Litvánia, Lettország, Szlovákia) a valós migrációs folyamatokat.

A nemzetközi migráció egy speciális szegmensét, az ingázást illetően Sik és Simonovits (2002), illetve Fóti (2003)²³ hasonló következtetésre jutott, mint Walterskirchen és Dietz: Magyarország esetében²⁴ a hosszú távú elvándorlás helyett az időszaki munkavállalás és a határ menti ingázás lesz a meghatározó²⁵. Sik és Simonovits (2002) széles körű felméréseken alapuló migrációs becslést végzett Magyarország migrációs potenciáljának előrejelzésére. Ennek eredményeit foglalja össze az 1. táblázat.

A táblázat alapján szembeűnő, hogy a teljes migrációs potenciál az ezredfordulóra jelentősen (több mint duplájára) növekedett. A kérdésre, hogy magas vagy alacsony-e ez a magyar migrációs potenciál, Sik nemzetközi összehasonlítást is tesz, idézve Wallace (1998) munkáját. Ennek eredményeként megállapítja, hogy kelet-európai viszonylatban a hazai migrációs potenciál inkább csekélynek mondható, ahogy ezt az 1. ábra is jól mutatja.

Wallace (1998) munkájának előnye abban mutatkozik meg, hogy részletesen elemzi a kelet-európai országok között meglévő országspecifikus különbségeket, a migráció nagyságrendjét, irányát, időtávját illetően. A kérdőíveket országonként 1000 fő körüli nagyságrendben reprezentatív mintavételi eljárással töltették ki 11 kelet-európai országban.²⁷ A felmérések érdekes eredményeket produkáltak, ame-

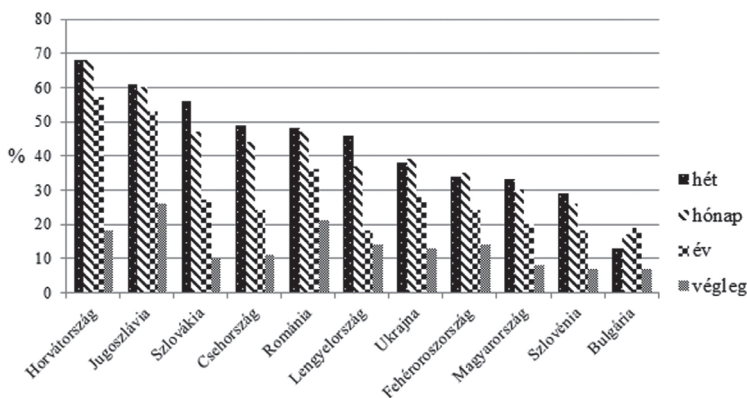
1. táblázat: A nyers migrációs potenciál típusainak és a teljes migrációs potenciálnak mértéke, 1993–2001
Measurement of the raw migration potential by types, and the full migration potential 1993–2001

A felvétel éve	Rövid távú külföldi mun- kavállalás	Hosszú távú külföldi mun- kavállalás	Kivándorlás	Teljes migrációs potenciál	N, fő
	százalék				
1993	4,3	2,7	1,4	6,0	3978
1994	3,8	2,7	1,3	5,3	3760
1997	3,7	2,8	1,5	5,9	2848
2000–2001	*	*	*	13–15	cca.1500

*Nincs adat.

Forrás: Sik, Simonovits 2002, 209. old.²⁶

1. ábra: A migrációs potenciál mértéke a kelet-európai országokban 1998-ban – azok aránya, akik egy adott időszakra külföldre szándékoznak menni
Migration potential in Eastern European countries in 1998

Forrás: Sik, Simonovits 2002, 209. old.

2. táblázat: A célországok részesedése a munkavállalási migrációból és a végleges letelepedésből
Share of immigration countries in labour migration (and in final settlement)

Küldő országok	Befogadó országok					
	Német-ország	Ausztria	Francia-ország	Nagy-Britannia	Skandinávia	Egyéb EU-tagállam
<i>Munkavállalási migráció</i>						
Lengyelország	36	4	5	6	5	4
Csehország	38	26	17	24	17	4
Szlovákia	17	8	2	4	1	3
Magyarország	25	13	2	3	2	1
Szlovénia	1	4	1	2	1	1
Horvátország	43	9	3	4	6	6
Jugoszlávia	9	2	3	3	4	4
Románia	12	1	2	1	1	2
Bulgária	15	2	2	1	1	5
Ukrajna	32	19	18	20	19	18
Fehéroroszország	24	1	3	2	2	1
<i>Végleges letelepedés</i>						
Lengyelország	15	3	5	7	5	5
Csehország	5	6	6	5	10	5
Szlovákia	0	1	1	0	1	1
Magyarország	10	6	2	2	2	1
Szlovénia	0	0	0	0	0	0
Horvátország	26	6	2	2	7	6
Jugoszlávia	0	0	4	1	2	2
Románia	5		2	1	1	1
Bulgária	5	1	1	1	1	2
Ukrajna	3	4	6	3	5	2
Fehéroroszország	5	1	3	1	2	1

Forrás: Wallace 1998, 25. old.

lyek összehasonlítva napjaink migrációs folyamataival csak részben teljesülnek.

A legnagyobb elvándorlási hajlandóság (ahogy az 1. ábrán is látszik) az egykori Jugoszlávia területén volt megfigyelhető, Horvátország pedig a migrációs potenciált tekintve a felmérések alapján az első helyen állt. Meglepő, hogy Bulgária milyen alacsony migrációs potenciállal rendelkezett a kérdésekre adott válaszok alapján, a valós adatok szerint Bulgária a kelet-európai országok élmezőnyében található, ha a lakosságárányos elvándorlást vizsgáljuk. További érdekesség, hogy az egy főre jutó jövedelemben megmutatkozó különbségek aránylag kis mértékben magyarították a kelet-európai migrációs hajlandóság szóródását. A tanulmány érdekes eredménye, hogy a megkérdezettek mely országokat jelölték meg elsődleges célállomásként, ennek összefoglalását adja a 2. táblázat.

Sik és Simonovits (2002) egy 2001-es CEORG²⁸-kutatás alapján más országokat is tartalmazó csoportra vonatkoztatva hasonló eredményekre jutott a „kedvenc” célországokat illetően, ezt mutatja a 3. táblázat.

3. táblázat: Célországok részesedése a kelet-közép-európai migrációs folyamatokból
Countries' share in the Central and Eastern European potential labour migration

Célországok	Küldő országok				
	Csehország	Magyarország	Lengyelország	Bulgária	Románia
Németország	43	40	48	33	27
Ausztria	11	24	5	2	5
Belgium	-	1	1	2	1
Dánia	-	1	2	0	1
Finnország	-	-	0	0	0
Franciaország	6	3	9	3	8
Görögország	-	1	0	10	4
Olaszország	3	3	5	5	22
Írország	1	0	0	0	1
Luxemburg	-	1	0	0	0
Hollandia	1	3	4	2	3
Portugália	-	-	0	0	0
Spanyolország	3	2	2	8	10
Svédország	-	2	5	2	2
Anglia	14	10	9	6	4
Egyéb	7	4	1	10	7
Nem tudja	11	6	9	19	3

Megjegyzés: a kihúzott értékeknél nem áll rendelkezésre adat.

Forrás: Sik, Simonovits 2002, 211. old.

Tanulási célú migráció a felsőoktatási hallgatók körében

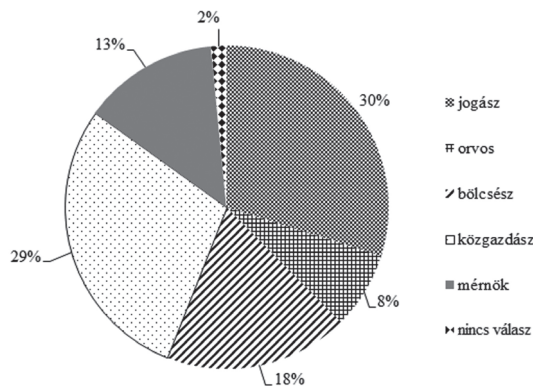
A fent felsorolt modellek két fő csoportja közül ezúttal a kérdőíves felmérésekhez tesztek kiegészítést. A kérdőíves lekérdezés legfőbb célja az volt, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók (tanulási, munkavállalási, letelepedési) migrációs

szándékát, annak legfőbb motiváló tényezőit, a vándorlás irányát, időtartamát felmérje.²⁹ Választ kerestem továbbá arra, hogy van-e valamilyen mérhető tendencia a képzés területe, évfolyam, életkor, régió, anyagi helyzet stb., valamint a migrációs hajlandóság között. Ennek érdekében 2006-ban egy 500 kiküldött kérdőívből álló felmérést készítettem a felsőoktatásban részt vevő nappali tagozatos hallgatók körében. Törekedtem arra, hogy a kiküldött kérdőívek arányai megfeleljenek az aktuális képzési statisztikáknak, reprezentálják azokat. Ebből adódóan a kiküldött kérdőíveket úgy osztottam meg a különböző intézmények között, hogy a kérdőívek képzési terület (közgazdász, jogász, mérnök, bölcsész és egészségügyi) szerinti megoszlása megfeleljen az országos adatnak. Természetesen ez a törekvés csak a kiküldött kérdőívek arányát tekintve valósulhatott meg, a visszaérkezett kérdőíveknél már nem teljesen. Ebből adódik, hogy végül szándékaim ellenére a jogász és közgazdász képzés az országos értékhez képest egy kicsit felülreprezentált, a mérnökképzés alulreprezentált lett a mintában.

A főbb jellemzők szerinti megoszlás

A 2006-ban kiküldött 500 kérdőívből 324 érkezett vissza, azaz a válaszadási hajlandóság 64,8%. A válaszadók képzési terület szerinti megoszlását foglalja össze a 2. ábra.

2. ábra: A válaszadók megoszlása képzési terület szerint
Distribution of respondents in fields of study

Forrás: saját ábra.

Ahogy már utaltam rá, a válaszok között a jogászképzés felül-, a mérnökképzés alulreprezentált. Ennek ellenére érdemes megvizsgálni, hogy van-e eltérés az egyes képzési területeken részt vevő hallgatók migrációs szándékai között. Ennek

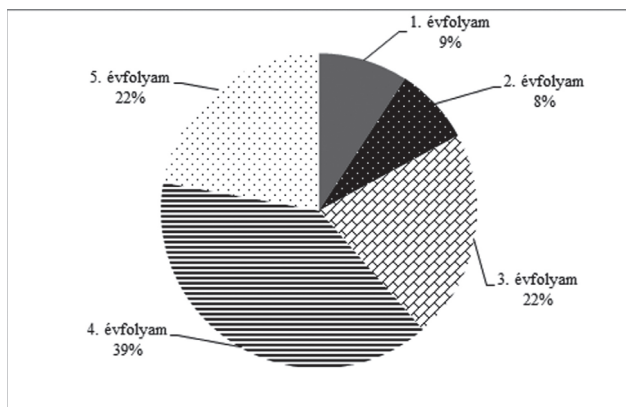
4. táblázat: Képzési terület és migrációs szándék
Fields of study and intention to migrate

<i>Keresztábra: képzési terület x</i>	<i>A Khi- négyzet értéke</i>	<i>p-érték</i>	<i>Döntés (alfa=5%) a nullhipotézisről</i>	<i>A Cramer- együttha- tó értéke</i>
összesített munkavállalási migráció	3,698	0,448	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
egy évnél rövidebb munkavállalási migráció	11,544	0,021	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,190
egy évnél hosszabb munkavállalási migráció	11,093	0,026	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,186
összesített tanulási migráció	8,123	0,087	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	
egy évnél rövidebb tanulási migráció	11,727	0,020	elvetjük, szignifikáns kapcsolat	0,192
egy évnél hosszabb tanulási migráció	4,882	0,300	elfogadjuk, nincs szignifikáns kapcsolat	

Forrás: saját táblázat.

érdekében SPSS-ben lefuttattam egy keresztábra-elemzést, amely a képzési terület és a migrációs szándék közötti kapcsolat létét tesztelte Khi-négyzettel. Ahol szignifikáns kapcsolat mutatható ki (5%-os szignifikanciaszintet feltételeztem), ott a Cramer-együttható értékét is megadtam, amely a kapcsolat szorosságára utal. A tesztek eredményeit a 4. táblázat foglalja össze.

Mint a táblázatból kiderül, kérdőívem alapján az egy évnél rövidebb és az egy évnél hosszabb munkavállalási célú migrációs szándékot, valamint az egy évnél rövidebb tanulási szándékot befolyásolja, hogy mely képzési terület hallgatóját kérdeztem meg.

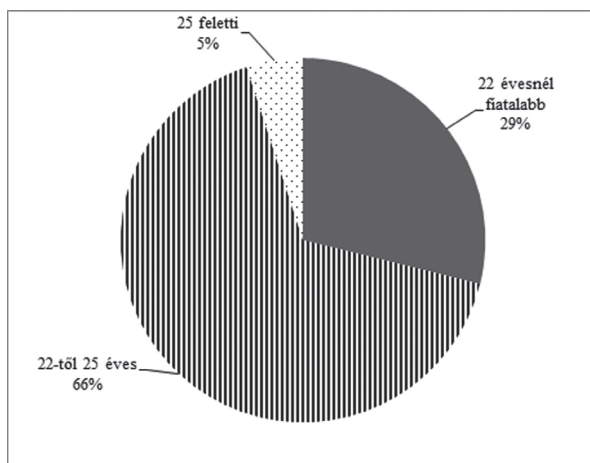
3. ábra: A válaszadók évfolyam szerinti megoszlása
Distribution of respondents: Grade

Forrás: saját ábra.

A lekérdezés során ügyeltem arra, hogy lehetőleg minél több végzős hallgató válaszoljon, mert ők inkább rendelkeznek már külföldi tapasztalattal a tanulás és/vagy munkavállalás terén. Ennek megfelelően a 3. (főiskolai végzős), a 4. és az 5. (egyetemi végzős) évfolyamos hallgatók aránya felül-, az 1. és 2. évfolyamos hallgatóké alulreprezentált lett a mintában. A százalékos megoszlást mutatja a 3. ábra.

A kitöltők közül hárman nem válaszoltak a nemre vonatkozó kérdésre, a 321 válaszoló közül 178 nő, 143 férfi, vagyis a nők aránya 55,5% a férfiaké pedig 44,5% a mintában. Ezek az arányok szinte tökéletesen megfelelnek a 2005–2006-os tanév nemre vonatkozó statisztikáinak (54% nő, 46% férfi).³⁰ Az életkor szerinti megoszlás részben következik az irányított mintavételi szándékból, amely szerint elsősorban végzős vagy végzéshez közeli nappali tagozatos hallgatókat szerettem volna megkérdezni. A legfiatalabb válaszadó 18, a legidősebb 29 éves. Az életkor szerinti arányokat a 4. ábra tükrözi.

4. ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása
Distribution of respondents: age

Forrás: saját ábra.

A kérdőívben olyan kérdéseket igyekeztem feltenni, amelyek megválaszolásából információ nyerhető a felsőoktatásban részt vevő hallgatók migrációs hajlandóságára, annak irányára, valamint a főbb tasztító- és húzó tényezőkre³¹. Munkám során sokat foglalkoztam azon becsléjeljárások kritikai elemzésével, amelyek kizárólagosan (vagy elsődlegesen) a jövedelmi különbségeket tekintik a munkaerő-áramlás magyarázó tényezőjének. A felmérés egyfajta alternatívakeresésnek is felfogható, kerestem azokat a tényezőket, amelyek egy jól körülhatárolható csoport migrációs döntései mögött húzódnak.

A felmérés eredményei

A kérdőíves felmérésben a migrációs hajlandóságot, a motivációs tényezőket és a potenciális célországokat

- a külföldi tanulás,
- a külföldi munkavállalás és
- a külföldi letelepedés terén vizsgáltam (végül ez utóbbira kapott adatokat nem értékeltem, olyan kevés pozitív válasz érkezett a külföldi letelepedésre vonatkozóan).

A kapott eredmények közül ezúttal a külföldi tanulási szándékra vonatkozót értékelem.

A külföldi tanulási szándék elemzése

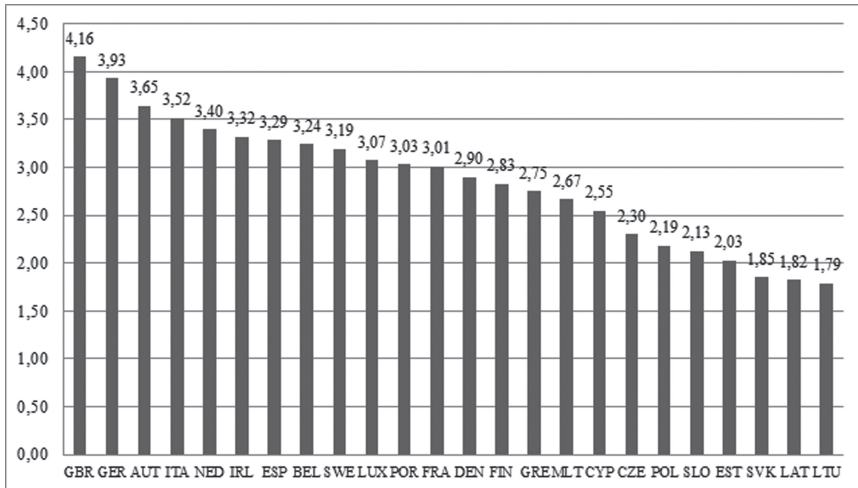
A 324 válaszadó közül 238-an választottak 4-es vagy 5-ös értéket arra vonatkozóan, hogy az egy évnél rövidebb vagy 1 évnél hosszabb külföldi tanulás számításba jöhet-e számukra. Az egy évnél rövidebb tanulásra 221 fő, az egy évnél hosszabbra 120 fő adott 4-es vagy 5-ös értéket.³² Ezek alapján megállapítható, hogy a hallgatók 73,5%-a számára elképzelhető egy külföldön folytatott tanulás. Ugyanakkor, ha a kérdést úgy tettem fel, hogy 1 évnél hosszabb időt is töltene-e külföldön tanulási céllal, akkor csak a válaszolók 37%-a adott 4-es vagy 5-ös (tehát általam igennek tekintett) értéket. A hallgatók Nagy-Britanniában, Németországban és Ausztriában tanulnának a legszívesebben. A válaszadók közül 241-en tekintették Nagy-Britanniát potenciális célállomásnak, 232-en Németországot és 223-an Ausztriát, a negyedik helyen lévő Olaszországot pedig már csak 171-en.³³

A hallgatók tanulási célországokra vonatkozó osztályzatainak (1-től 5-ig) átlagát az 5. ábra foglalja össze.

Felmérésem eredményeit érdemes a valós folyamatokkal összevetni. Rédei (2008) részletesen elemezte a hallgatói mobilitást a Tempus Közalapítvány 2005-ös adatai alapján. Rédei módszerét meghagyva, az adatokat azonban az általam vizsgált időszakra begyűjtve végeztem saját számításokat, amelyek eredményét a 6. ábra mutatja.

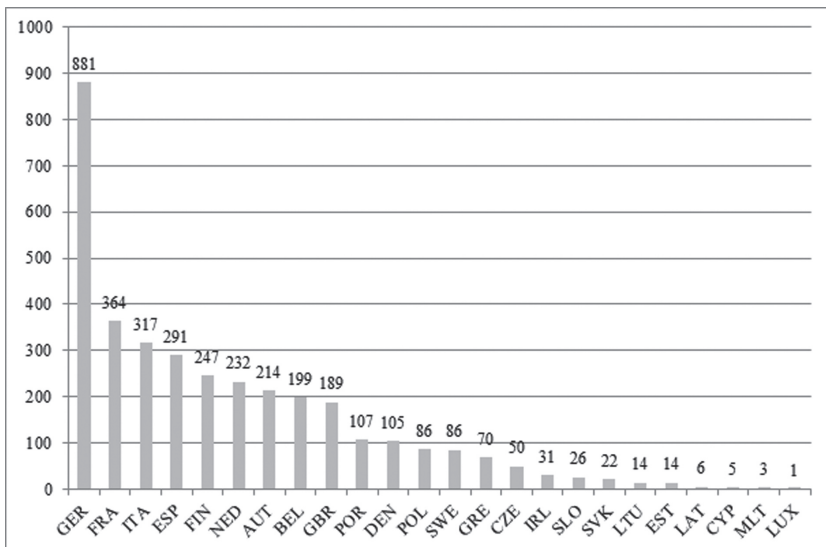
A felmérés eredményeként adódó szándéknyilatkozat és a tényleges adatok elég jelentős eltérést mutatnak. A felmérésben 3 legnépszerűbb országból a tényleges rangsorban csak Németország került be az első háromba, a legnépszerűbb tanulási célország a hallgatói nyilatkozatok szerint az a Nagy-Britannia volt, amely a tényleges adatok szerint nem került be az első nyolcba. Írországot – amely szintén népszerű országnak bizonyult a hallgatói „kívánságlistán” – a Tempus adatai szerint 31 hallgató választotta, a felmérés szerint kevésbé népszerű Franciaországot választóknak kevesebb mint tizede. Az eltérések okai a saját felmérésem alapján nem állapíthatók meg egyértelműen, két lehetséges okot azonban megemlítek³⁴:

5. ábra: A külföldi tanulás célországai az osztályzatok alapján
Study migration destination preferences

Forrás: saját ábra.

6. ábra: A külföldi tanulás célországai az elnyert ösztöndíjak száma alapján
 (Tempus-adatbázis)
*Destination countries for studying abroad based on number of scholarships
 (Tempus Database)*

Forrás: Tempus (www.tpf.hu)

- 1) A Tempus adatai az elnyert ösztöndíjakról, a hallgatók kérdőívre adott válaszai a tanulási célországok népszerűségéről nyújtanak adatot. A kettő nyilvánvalóan nem ugyanaz. Az elnyert ösztöndíjak országonkénti megoszlását a keretszámok, a finanszírozási források, a külföldi egyetemek fogadókészsége és számos egyéb tényező befolyásolhatta. A kérdőívre választ adó hallgatók túlnyomó többsége ezekkel a tényezőkkel valószínűleg csak akkor lehetett tisztában, ha már tájékozódott az ösztöndíj-lehetőségekről. Mint a 6. táblázatból kiderül, a kérdőívet kitöltők kb. fele (164 fő) tette meg ezt a lépést (közülük 56-an már pályáztak is konkrét ösztöndíjra), a másik fele úgy nyilatkozott az országokról, hogy nem volt tisztában az ösztöndíj-lehetőségekkel. Az 5. táblázatból az is kiderül, hogy a jó ösztöndíj-lehetőségeket a hallgatók kevésbé tekintették fontos szempontnak a tanulási célország megjelölésénél. Sokkal fontosabb volt a nyelvismeret vagy a nyelvtanulási szándék. (Ezért is végezhetett olyan előkelő helyen Nagy-Britannia, Németország és Ausztria). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a külföldi egyetemeken való tanulás nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott ország nyelvén kell a tanulmányokat folytatni. A hallgatóknak így nyelvtudás hiányában is lehetőségük van egy egzotikusabb célország választására.
- 2) A Tempus adatbázisa nem mutatja meg a „bejelentés nélküli” külföldre távozókat. Azok a hallgatók, akik önerőből, családi támogatásra vagy munkavállalásra alapozva kezdik meg külföldi tanulmányukat, nem jelennek meg az ösztöndíjakat összesítő statisztikákban.

A külföldi tanulás célországának kiválasztásánál a legerősebb befolyásoló tényezőnek a nyelvtanulási szándék, illetve a már meglévő nyelvtudás bizonyult. Az eredményeket (a válaszok tényezőnkénti átlagait) az 5. táblázat foglalja össze.

A táblázat alapján megállapítható, hogy a célország választásánál az anyagi szempontok kevésbé játszottak szerepet. A kereseti lehetőségeknél és ösztön-

5. táblázat: A külföldi tanulmányok országválasztását befolyásoló tényezők rangsora
Ranking list of country choice's factors by studying abroad

<i>Az országválasztást leginkább befolyásoló tényezők</i>	<i>átlagérték az 1-től 5-ig terjedő skálán 1 = semennyire, 5 = maximálisan</i>
Tanulná az adott ország nyelvét	3,70
Beszéli az adott ország nyelvét	3,69
Jó híre van számára az adott országnak	3,66
Egzotikusnak tartja az országot	3,31
Kellemesnek tartja az adott ország klímáját	3,12
Jónak tartja az adott országban a tanulási lehetőségeket	2,91
Kedvesnek tartja az adott országban élő embereket	2,91
Jónak tartja az adott országban a kereseti lehetőségeket	2,78
Jónak tartja az adott országba szóló ösztöndíj-lehetőségeket	2,31
Olcsonak tartja a megélhetést az adott országban	2,24

Forrás: saját táblázat.

díj-lehetőségeknél sokkal fontosabb befolyásoló tényező a hallgatók szerint a nyelvtudás, az ország hírneve vagy éppen egzotikussága. A válaszadók a felsoroltakon kívül egyéb befolyásoló tényezőt is megadhattak, ezzel összesen húszan éltek. A teljesség igénye nélkül itt megemlítek néhány „egyéb” befolyásoló tényezőt: „Vannak ott barátaim”, „Jártam már ott”, „Kultúra”, „Szimpátia”, „Talán gyakorlatiasabb az oktatás”, „Érdekelnek a szláv népek”.

Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy a hallgatók a kérdőívek tanúsága szerint elsősorban nem a tanulási lehetőségek alapján választanak országot. Az „egyéb” tényezők között is csak egy ilyen érvet soroltak fel, és a megadott válaszlehetőségek közül is háttérbe szorult a tanulási lehetőség mint befolyásoló tényező. Ha ezt a tényt összekapcsoljuk azzal az eredménnyel, hogy kb. kétszer többen mennének 1 évnél rövidebb időre, mint 1 évnél hosszabbra, akkor megállapítható, hogy a hallgatók nem feltétlenül szakmát (sokkal inkább nyelvet) tanulni akarnak külföldre menni.³⁵

Megvizsgáltam a felmérés során azt is, hogy milyen előkészületeket tettek a hallgatók egy esetleges külföldi tanulmány érdekében. Az „előkészület” fogalmát „enyhén” értelmeztem, előkészületnek tekintettem az információgyűjtést, sőt a nyelvtanulást. A válaszok megoszlását a 6. táblázat mutatja.

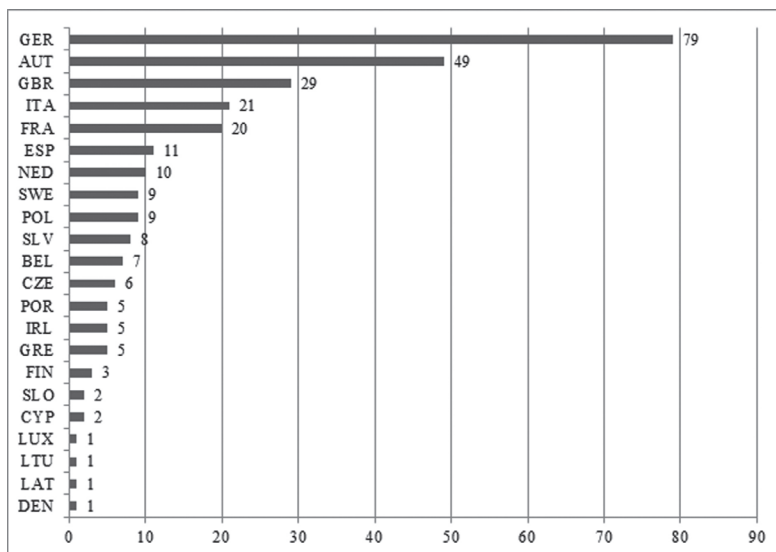
A nyelvtanulás mint előkészület magas értéke egyértelmű, hiszen ma Magyarországon nem lehet diplomát szerezni nyelvvizsga nélkül.³⁶ Éppen ezért kérdéses azonban, hogy maga a nyelvtanulás mennyire a külföldi tanulmányok érdekében történik. A hazai hallgatók nyelvismeretéről végzett felmérést Rédei, Kincses és Jakobi (2011). A szerzők megállapítása szerint egy átlagos magyar hallgató 2,66 nyelvet beszél.³⁷ A nyelvtanulás és a külföldi tanulási szándék közötti kapcsolat létét 5 százalékos szignifikanciaszinten, Khi-négyzet-próbával ellenőriztem, és nem találtam sztochasztikus kapcsolatot a két tényező között.³⁸ Vagyis felmérésem alapján nem lehet kijelenteni, hogy aki a hazai felsőoktatásban nyelvet tanul, az nagyobb valószínűséggel szeretne külföldi tanulmányokat folytatni. (Természetesen a többi változó és a külföldi tanulási szándék közötti összefüggést is teszteltem Khi-négyzet-próbával, de valamennyi esetben el kellett fogadnom a nullhipotézist, vagyis a sztochasztikus kapcsolat hiányát.)

6. táblázat: A külföldi tanulmányok érdekében tett „előkészületek”
Preparations for studying abroad

<i>Milyen előkészületet tett külföldi tanulmányai érdekében?</i>	<i>Az igen válaszok száma</i>
Nyelvtanulás	225
Információ gyűjtése ösztöndíj-lehetőségekről	164
Információ gyűjtése külföldi egyetemekről	96
Semmilyen	66
Pályázat külföldi ösztöndíjra	56
Külföldi egyetem kiválasztása	38
Szállás keresése	26
Egyéb	8

Forrás: saját táblázat.

7. ábra: A hallgatók külföldi ismerőseinek száma az EU-ban
Number of foreign familiars in the EU

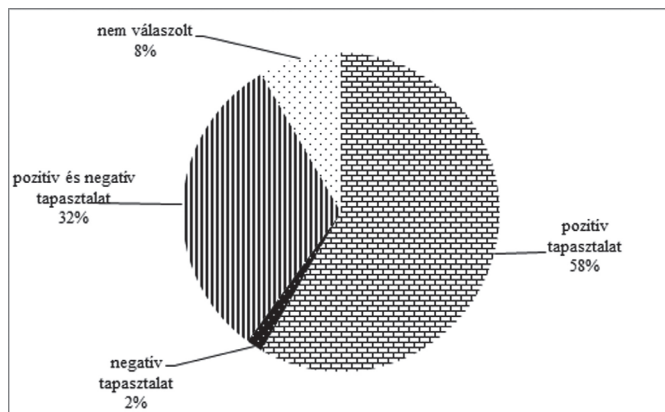
Forrás: saját szerkesztés.

A nyelvtanulás mellett megvizsgáltam azt is, hogy a már meglévő nyelvtudás szintje befolyásolja-e a külföldi tanulási szándékot. A meglévő nyelvtudást a kérdőív 34. kérdésénél teszteltem. A kérdőíven a nyelvtudást 4 fokozatú skálán lehetett értékelni, én ezt az elemzésnél 3 kategóriára szűkítettem (alap-, közép-, felsőfok). A Cramer-féle asszociációs együttható értéke 0,158, vagyis a meglévő nyelvtudás szintje és a külföldi tanulási szándék között gyenge sztochasztikus kapcsolatot találtam.

A kérdőív 10–12. kérdései arra vonatkoznak, hogy van-e a hallgatónak külföldön élő (magyar vagy külföldi) ismerőse, és ha igen, milyen irányba módosítja mindez a külföldi tanulási szándékát. A válaszok alapján megállapítható, hogy a hallgatók nagyobb részének (194 fő) van külföldön élő ismerőse, zömében Ausztriában, Németországban, Nagy-Britanniában, de számos további ország is található a felsorolásban, ezt mutatja a 7. ábra.

Önmagában az a tény, hogy a hallgatónak van-e külföldi ismerőse, nem befolyásolja szignifikánsan a külföldi tanulási szándékot, hiszen a függetlenségvizsgálat próbafüggvényének értéke (0,41) kisebb, mint a felső kritikus érték (3,84). A 3 legtöbb ismerőst adó ország (Németország, Ausztria és Nagy-Britannia) vonatkozásában külön-külön Khi-négyszet-próbát végeztem annak ellenőrzésére, hogy az adott országbeli külföldi ismerős léte és az adott országba irányuló tanulási migrációs szándék között van-e kapcsolat. Gyenge sztochasztikus kapcsolatot egyedül Németország esetében találtam.

8. ábra: A külföldi tanulás alatt szerzett tapasztalatok megoszlása
Distribution of the experiences during studying abroad

Forrás: saját szerkesztés.

A 12. kérdés arra vonatkozott, hogy szoros vagy laza kapcsolatot tart-e fenn a hallgató külföldi ismerősével, az erre adott válasz a tesztek szerint azonban nem állt összefüggésben a tanulási migrációval.

A kérdőív 13–19. kérdései a hallgatók esetleges korábbi külföldi tanulmányaira kérdeztek rá. Azok, akik már voltak külföldön tanulni, nagyobb hajlandóságot mutatnak egy újabb külföldi tanulásra. Ezek a hallgatók (194 fő) nagyobb arányban pozitív tapasztalatokról számoltak be, majdnem kétszer annyi azoknak a száma, akik pozitív tapasztalatokkal tértek haza külföldről, mint akiknek vegyes tapasztalatai voltak. Csak negatív tapasztalatokkal egyetlen fő érkezett haza a megkérdezettek közül (8. ábra).

Tanulságos eredményt kaptam arra a kérdésre, hogy visszatérne-e a hallgató arra a helyre, ahol tanult már korábban. 33-an választották, hogy igen, 17 talán választ kaptam, 8-an inkább másikk helyre mennének, és kategorikus nemet senki sem választott.

Megvizsgáltam – bár a migrációs magyarázó tényezők között nem számoltam az eredménnyel –, hogy a hallgatók honnan értesülnek a külföldi tanulási lehetőségekről, és miből finanszírozzák a tanulmányaikat. Az eredményeket a 7. és 8. táblázatban foglaltam össze.

7. táblázat: A külföldi tanulás információforrásai
Information sources about studying abroad

Honnan értesült a külföldi tanulási lehetőségről?	A válaszok száma
Az egyetemen/főiskolán hallottam róla	32
Egy ismerősöm ajánlotta	22
Az interneten néztem utána a külföldi tanulási lehetőségeknek	10
A családdal beszéltünk róla	5
A médiából értesültem róla	5

Forrás: saját táblázat.

8. táblázat: A külföldi tanulmányok finanszírozásának forrásai
Study abroad: Financing sources

<i>Miből finanszírozta külföldi tanulmányait?</i>	<i>A válaszok száma</i>
Szülői támogatásból	23
Ösztöndíjból és szülői támogatásból	15
Ösztöndíjból	6
Szülői támogatásból és munkából	6
Mindhárom fenti forrásból	4
Ösztöndíjből és munkából	1
Munkából	0

Forrás: saját táblázat.

Legtöbben a felsőoktatási intézményükben hallottak a külföldi tanulási lehetőségről. Nem elenyésző azok száma sem, akiknek a figyelmét egy ismerőse hívta fel erre. Az internet a 3. legfontosabb információforrás. Kevésbé jelentőségteljes ez ügyben a családon belüli információszerezés és a média információközvetítő szerepe. A fentiekén kívüli indokot senki sem említett.

A külföldi tanulmányokat folytatott hallgatók 38,3%-a (23 fő a 60-ból) szülői támogatásból finanszírozta külföldi tanulmányait, a hallgatók negyede a szülői támogatás mellett ösztöndíjat is kapott. Kizárólag ösztöndíjból a hallgatók 10%-a finanszírozta tanulmányait. Feltűnő, hogy a munkavállalás mint finanszírozási forrás háttérbe szorul a többihez képest.

A 19-es kérdés arra vonatkozott, hogy a külföldi tanulmányokra vonatkozó döntést mennyire önállóan tudja egy-egy hallgató meghozni. Nyilvánvalóan minél kevesebb tényező tartja vissza, annál könnyebben szánja rá magát a migrációra. A visszatartó tényezők szerepét a 9. táblázatban foglaltam össze.

A táblázat alapján megállapítható, hogy a hallgatók külföldi tanulmányi döntésüknél kerülnek a bizonytalan helyzetet, és nagyobb valószínűséggel vágnak neki egy külföldi tanulásnak, ha a család anyagi helyzete ezt lehetővé teszi és/vagy az ösztöndíjak fedezik a tanulmányok költségeit (vagy annak egy részét). Ezzel szemben a hallgatóknál kevésbé hangsúlyos befolyásoló tényező, hogy egyedül vagy ismerősökkel vágnak-e neki a külföldi tanulásnak, illetve az a tény, hogy hogyan vélekedik a döntésről a hallgató barátja, barátnője.

9. táblázat: A külföldi tanulási döntés befolyásoló tényezői
Study abroad: Influencing factors

<i>Egyetért-e az alábbi állításokkal? A külföldi tanulásra vonatkozó döntésemet nagyban befolyásolja...</i>	<i>A válaszok átlaga (1 = egyáltalán nem érték egyet, 5 = teljesen egyetértetek)</i>
- a család anyagi helyzete	4,09
- hogy sikerül-e ösztöndíjat szerezniem, vagy sem	4,08
- a családdal történő egyeztetés	3,62
- hogy sikerül-e külföldön munkát szerezniem, vagy sem	3,53
- hogy egyedül vágnak bele, vagy ismerősökkel	3,33
- barátnőmmel/barátommal történő egyeztetés	3,31

Forrás: saját táblázat.

Azt a feltételezést, mely szerint az anyagi helyzet és a külföldi tanulási szándék kapcsolatban áll egymással, le is teszteltem. A kérdőív 36. kérdésénél azt vizsgáltam, hogy mekkora havi jövedelemből gazdálkodik a hallgató. A kérdőívben 4 kategóriát képeztem, ezeket aztán az értékelésnél 3 kategóriára szűkítettem:

- kevesebb mint havi 25 000 forintból,
- 25 ezer és 55 ezer forint közötti összegből,
- több mint 55 ezer forintból.

A kapott eredményeket összevettem a tanulási migrációs szándékkal, és azt kaptam, hogy a jövedelmi kategória és az egy évnél hosszabb tanulási szándék gyenge sztochasztikus kapcsolatot mutat (Cramer-féle együttható = 0,141).

Összegzés

A tanulási célú migráció elemzése Magyarországon időszerű kérdés. Az EU kelet-európai bővítése előtt számos olyan cikk jelent meg, amelyben nyugat-európai kutatók különböző módszerekkel megpróbálták megbecsülni a jövőbeli migrációs folyamatokat. A felsorolt módszerek között megtalálható a kérdőíves felmérés, amelyet magam is végeztem a felsőoktatási hallgatók körében. A felmérés alapján megállapítható, hogy szándék szintjén komoly migrációs potenciál halmozódott fel. Ez a migrációs potenciál a továbbiakban várhatóan még nőni fog. Ugyanakkor érdemes figyelembe venni azt is, hogy a migrációs szándéknyilatkozat még nem jelent tényleges migrációt, hiszen számos olyan tényező található, amely befolyásolhatja a tanulási célú migrációs döntést.

Köszönetnyilvánítás

A kérdőívek kitöltéséhez nyújtott segítséget ezúton is köszönöm valamennyi érintettnek, az intézményi közvetítőknak, oktatókollégáknak és természetesen a kitöltést vállaló hallgatóknak.

Jegyzetek

- 1 Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
- 2 Széchenyi István Egyetem
- 3 Budapesti Gazdasági Főiskola
- 4 Nyíregyházi Főiskola
- 5 Pécsi Tudományegyetem
- 6 Miskolci Egyetem
- 7 Semmelweis Egyetem

- 8 A kérdőív az alábbi linkről letölthető:
http://dl.drobox.com/u/43689166/K%C3%A9rd%C5%91%C3%ADv_fels%C5%91oktat%C3%A1si_mig%C3%A1ci%C3%B3.pdf
- 9 Két tényezőt mindenképpen figyelembe kell venni: 1) a kérdőív kitöltői csupán szándéknyilatkozatot tesznek a mobilitás mellett, ez nem kötelezi őket semmire. 2) A múltbéli adatok összehasonlíthatóak ugyan a jövőbeli várt folyamatokkal, de tekintettel kell lenni arra, hogy a tanulási mobilitást befolyásoló tényezők állandóan változnak.
- 10 Szociológusok, közgazdászok, a gazdasági élet vezető szereplői, pártok szakértői, kutatóintézetek képviselői stb. lehetnek egy ilyen felmérés alanyai.
- 11 Ezeket a tanulmányokat a későbbiekben részletesebben is ismertetem.
- 12 Sinn et al. (2001) például abból indult ki, hogy a kelet-európai országok jövedelmi különbsége (vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP) átlagosan és éves szinten 2%-kal csökken, hosszú időn keresztül. Hasonló eredményre jutott korábban Walterskirchen és Dietz (1998) is.
- 13 A különbségek egy része magyarázható módszertani eltérésekkel, és az is szerepet játszik, hogy a tanulmányok több (esetenként igen extrém) forgatókönyvvel is számoltak.
- 14 A kilencvenes években készült migrációkutatásokban gyakran szerepeltek a jugoszláv utódállamok. Ennek oka, hogy a délszláv konfliktusok miatt a kilencvenes évek elején ebből a térségből érkezett a legtöbb bevándorló.
- 15 Svéd szerkesztőről lévén szó, teljesen érthető, hogy elsősorban a balti államokra és Svédországra koncentrált a kutatás során.
- 16 Ennek érzékeltetésére most csak egy adatra hivatkozom: Az Egyesült Királyságban regisztrált munkavállalóként megjelenő lengyel vendégmunkások száma a WRS adatbázisa szerint 7 év alatt (2004–2011 között) meghaladta Lundborg 15 évre és az egész EU-ra előrevetített migrációs adatát.
- 17 Barro és Sala-i-Martin ezt az egyes amerikai államok közötti vándorlási folyamatokra vizsgálta.
- 18 Ebben az esetben Barro és Sala-i-Martin 5 európai ország (Németország, Franciaország, Olaszország, Nagy-Britannia, Spanyolország) migrációs folyamatait vizsgálták, 4 évtizeden (1950–1990) keresztül.
- 19 Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szerbia és Szlovénia.
- 20 Természetesen erre az időszakra (vagyis 1997-re) vonatkoztatva.
- 21 Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia.
- 22 Erre az időszakra a kelet-európai országok felzárkózását vetítik előre, amely majd csökkenti a kapunyitáskori jövedelmi különbségeket, ezáltal pedig mérséklődik a migrációs nyomás. Nehéz nem észrevenni, hogy a tanulmány nyíltan érvel a szabad munkaerő-áramlás korlátozása mellett, amelyet, mint tudjuk, be is vezettek (igaz, csak 7 évre), és amelyet Ausztria a végsőkéig (2011. május1-ig) fenntartott.
- 23 Idézi Hárs, Simonovits, Sik (2004).
- 24 Sik Endre magyar háztartási panelvizsgálatok alapján elemezte a migráció szociológiai hátterét. Eredménye, hogy a lakosság 6%-át kitevő elvándorlás várható. A lakosság 6%-át kitevő migráció (bár nem példa nélküli), jelentős migrációnak tekinthető. Sik Endre is él azonban az azal a feltételezéssel, hogy a vándorlási szándékkal rendelkezőknek csak egy töredéke hagyja el majd ténylegesen az országot.
- 25 Természetesen feltételezhető, hogy olyan országok, amelyek megfelelő földrajzi közelséggel rendelkeznek, egy fejlettebb régió felé hasonló ingázási hajlandósággal jellemezhetők.
- 26 A csillaggal jelölt évre is álltak rendelkezésre adatok, de azokat más módszertannal mérték fel, így az összehasonlító táblázatba nem kerültek be.
- 27 Bulgária, Csehország, Fehéroroszország, Horvátország, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna.
- 28 A cseh CVVM, a lengyel CBOS, a szlovák FOCUS és a magyar TÁRKI kutatási együttműködése.
- 29 A tanulmányi célú migráció kifejezés kérdőívem sajátja, a 2007-es hazai tvr. tanulmányi célú mozgásról rendelkezik, amelybe beleértendő a középiskolás diákok migrációja is (Rédei 2008, 152.).
- 30 Az adott tanévre vonatkozó statisztikákat Csécsyné és Besenyei (2006) tanulmánya alapján vizsgáltam, adataimat ezzel a tanulmánnyal vetem össze.
- 31 Az angol nyelvű szakirodalom a „push and pull factors” kifejezést használja.

- 32 A kérdőív összeállításánál azért adtam meg 5-ös skálát, hogy ne csak a szándékra vonatkozóan, hanem annak erősségére is végezhesek majd elemzéseket. Az 1-től 5-ig terjedő skálán a 4-es és 5-ös értékeket tekintettem igen válasznak, az 1–3-ig tartó értékeket nem (vagy inkább nem) válasznak.
- 33 Egy válaszadó több országot is megjelölhetett.
- 34 Ezeket egy esetleges későbbi felmérés cáfolhatná vagy igazolhatná.
- 35 Mint volt korábbi külföldi ösztöndíjas hallgató, és mint jelenleg a felsőoktatásban dolgozó oktató számomra ez az eredmény egy kicsit aggasztó, úgy vélem, a külföldi oktatási intézményekben a szakmából is igen sokat lehet tanulni.
- 36 Korábban már utaltam rá, hogy elsősorban végzős hallgatókkal töltöttem ki kérdőívemet.
- 37 Ebben az anyanyelve (mely természetesen általában a magyar) is benne van.
- 38 Egészen pontosan azt néztem meg, hogy aki a nyelvtanulást a kérdőívben megjelölte mint a migráció érdekében tett előkészületet, az nagyobb valószínűséggel migrálna-e egy másik országba tanulási szándékkal.

Irodalom

- Baldwin, R. E. (1994): *Towards an Integrated Europe*. Centre for Economic Policy Research, London
- Barro R., Sala-i-Martin, X. (1995): *Economic Growth*, New York
- Bauer, T. K., Zimmermann, K. F. (1999): *Assessment of possible migration pressure and labour market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe*. IZA, Bonn
- Blanchard, O., Dornbusch, R., Layard, R., Krugman, P. (eds.) (1992): *East-West migration: The alternatives*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- Brücker, H., Franzmeyer, F. (1997): *Europäische Union: Osterweiterung und Arbeitskräftemigration*. DIW-Wochenbericht, Berlin 89–96.
- Fassmann, H., Hintermann C. (1997): *Migrationspotenzial Ostmitteleuropa. Struktur und Motivation potenzieller Migranten aus Polen, der Slowakei, Tschechien und Ungarn*. VÖAW, Wien
- Fassmann, H., Münz, R. (1997): A keleti nyitás következménye: munkaerő-vándorlás Kelet-Európából Nyugat-Európába. *Külgazdaság*, 10., 39–60.
- Fertig, M., Schmidt, C. (2000): *Aggregate - Level Migration Studies as a Tool for Forecasting Future Migration Streams*. IZA, Bonn
- Fóti, K. (2003): *Potential migration from Hungary to Austria after EU accession and possible impact of this*. Institute for World Economics, Budapest, (Working Papers Series)
- Hárs Á., Sik E., Simonovits B. (2004): Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség?
- Honvári J. (2008): Migráció=invázió? Az EU keleti bővítésének első tapasztalatai. In: Honvári J. (szerk.): *20. századi magyar gazdaság és társadalom*. Győr, 406–417.
- Lucas, R. E. (1976): *Econometric Policy Evaluation: A Critique*. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 1., 19–46.
- Lundborg, P. (1997): *The Free Movement of Labour between Sweden and the New EU Members*. In: *A Bigger and Better Europe? Final Report from the Committee on the Economic Effects of EU Enlargement*. Fritzes, Stockholm
- Rédei M. (2006): Külföldön tanulni. *Magyar Tudomány*, 6., 746.
- Rédei, M., Kincses, Á., Jakobi, Á. (2011): The World seen by Hungarian students: a mental map analysis. *Hungarian Geographical Bulletin*, 60., 135–159.
- Rédei M. (2008): Tanulmányi célú mozgás. MTA doktori értekezés
- Sik E., Simonovits B. (2002): Migrációs potenciál Magyarországon 1993–2001. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2002*. Társ. Budapest, 207–219.
- Sinn, H. W. (2001): *EU-Erweiterung und Arbeitskräftemigration. Wege zu einer schrittweisen Annäherung des Arbeitsmarktes*. Ifo-Beiträge zur Wirtschaftsforschung, München
- Walterskirchen, E., Dietz, E. R. (1998): *Auswirkungen der EU-Osterweiterung auf den österreichischen Arbeitsmarkt*. Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung, Wien